

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ, ΔΒΜ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΣΗΜΕΡΑ: ΤΑΣΕΙΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ, ΚΡΙΤΗΡΙΑ-ΑΝΑΦΟΡΑΣ, ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Νίκος Παπαδάκης

Καθηγητής & Διευθυντής Κέντρου Πολιτικής Έρευνας και Τεκμηρίωσης (ΚΕΠΕΤ)

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αν. Διευθυντής του Κέντρου Ερευνών & Μελετών του Παν. Κρήτης (ΚΕΜΕ-Π.Κ.)

Περίληψη

Το παρόν κείμενο εστιάζει κυρίως στην ατζέντα για την Εκπαίδευση, την Κατάρτιση και τη Δια Βίου Μάθηση (ΔΒΜ) στο πλαίσιο της, υπό εξέλιξη, Στρατηγικής EU2020 όπως και στη σχέση εργαλείων πολιτικής και πολιτικού περιεχομένου της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής με τους μετασχηματισμούς στην οργάνωση της εργασίας και τις επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης. Επιχειρείται η αποτύπωση της κατάστασης των πραγμάτων σε εκπαίδευση, κατάρτιση και ΔΒΜ και ως προς τη σχέση αυτών με απασχόληση στην Ευρώπη σήμερα όσο και η κριτική επισκόπηση της προαναφερθείσας ευρωπαϊκής στρατηγικής.

Λέξεις κλειδιά

Εκπαίδευση, κατάρτιση, ΔΒΜ, απασχολησιμότητα, EU2020, RIA.

1. Εκπαίδευση, Κατάρτιση και ΔΒΜ στο πλαίσιο της Στρατηγικής EU2020: τάσεις, προτεραιότητες και διακυβεύματα

Η Στρατηγική «Ευρώπη 2020» αποτέλεσε την διάδοχη Στρατηγική της ΣτΛ (Στρατηγική της Λισαβόνας).. Στην ουσία πριν ολοκληρωθεί επισήμως η ΣτΛ, ήδη από το 2009, είχε αρχίσει η διαδικασία διαμόρφωσης της νέας στρατηγικής της Ε.Ε. και συγκεκριμένα της Europe2020 ή EU2020, η οποία και θεωρήθηκε εξ αρχής συγκροτησιακή συνιστώσα του EU Recovery Plan (βλ. Παπαδάκης 2009α: 171 & Παπαδάκης 2016β: 91). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η πρώτη φάση σχεδιασμού και η εκκίνηση υλοποίησης της “EU2020” στα πεδία της εκπαίδευσης και κατάρτισης, παρά τους σοβαρούς μετασχηματισμούς, διατήρησε την έμφαση στο reskilling και ενέτεινε την

ανάγκη για ακόμα μεγαλύτερη ευελιξία και υπερεθνικοποίηση (βλ. αναλυτικά Παπαδάκης 2016β: 92).

Το νέο πλαίσιο “υπολογίσιμων κανονικοτήτων” για την δια βίου μάθηση, την εκπαίδευση και κατάρτιση της Στρατηγικής EU2020 προσδιορίστηκε από δυο σημαντικές αλλαγές: α) τέθηκε σε εφαρμογή ένα νέο εργαλείο πολιτικής, το Joint Assessment Framework (JAF) για τον βελτιστο συντονισμό, για την διασφάλιση της συνεχούς και αποτελεσματικής συγκριτικής αξιολόγησης των επιδόσεων και της προόδου των κρατών-μελών (Παπαδάκης 2016γ: 68- 69 και αναλυτικά Παπαδάκης 2017: 669- 670) και β) 2 από τα 5 κριτήρια αναφοράς της ευρωπαϊκής στρατηγικής, που καθορίζουν τις πραγματικές πολιτικές προτεραιότητες για τη νέα δεκαετία, άλλαξαν πλήρως, ενώ και στα τρία εναπομείναντα μετασχηματίστηκε είτε το περιεχόμενο είτε η ποσοτική διάσταση (Παπαδάκης 2011: 933). Ειδικότερα, οι δύο νέοι δείκτες αφορούν (βλ. αναλυτικά European Commission 2009: 14): στην συμμετοχή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (που αντικαθιστά τον αντίστοιχο δείκτη για την Δευτεροβάθμια) και προσδιορίζεται ως στόχος το 40% του πληθυσμού των 30-34 χρονών έως το 2020, όπως και στην συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση, που αντικαθιστά τον δείκτη ο οποίος αφορά στους αποφοίτους στις θετικές επιστήμες και προσδιορίζεται στο 95% του πληθυσμού των παιδιών από την ηλικία των 4 ετών έως το έτος έναρξης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, έως το 2020. Ο τελευταίος αποτελεί μια σαφή ένδειξη στροφής στην κοινωνική διάσταση της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής/ στρατηγικής.

Ως προς το JAF, αξίζει να σημειωθεί ότι αποτελεί ένα νέο εργαλείο πολιτικής, στο πλαίσιο της Στρατηγικής EU2020, που διαρθρώνεται σε 15 πεδία πολιτικής (policy areas). Δυο εξ αυτών (8 και 9) συνδέονται οργανικά με την εκπαίδευση και κατάρτιση (βλ. European Commission 2010 και Council of the European Union 2010). Η 8 εστιάζει στη βελτίωση της παροχής δεξιοτήτων και την αύξηση της παραγωγικότητας, με ιδιαίτερη έμφαση στη ΔΒΜ (8: “Improving skills supply and productivity, LLL”). Η 9 εστιάζει στη βελτίωση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, με ιδιαίτερη έμφαση στην πρόωρη εγκατάλειψη από εκπαίδευση και κατάρτιση (9: “Improving education and training systems”). Η δομή του JAF είναι η ακόλουθη: Ολοκληρωμένες κατευθυντήριες γραμμές, που αφορούν σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής/ Δείκτες που προσδιορίζουν συγκεκριμένα πεδία πολιτικής/ Κύριος δείκτης- Βασικοί συνολικοί δείκτες- Υπο-δείκτες- Δείκτες πλαισίου (βλ. European Commission/DG EAC 2011). Στην ουσία το JAF λειτούργησε εξ αρχής και συνεχίζει να λειτουργεί ως ένα πολυπαραμετρικό μεθοδολογικό εργαλείο για την παρακολούθηση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των κρατών-μελών της Ε.Ε. (βλ. European Commission & Joint Research Centre/JRC 2014: 6). Ως τέτοιο αξιοποιείται στο πλαίσιο του ET2020 και συνακόλουθα της στρατηγικής βελτιστού συντονισμού της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, για την «παρακολούθηση» της σχετικής πολιτικής (policy monitoring) όσο και των ίδιων των σχετικών συστημάτων των κρατών-μελών. Συγκεκριμένα, η μεθοδολογία του JAF

υιοθετήθηκε τόσο για την ανάλυση των επιδόσεων και της προόδου ως προς τους δύο κεντρικούς στόχους (headline targets) της στρατηγικής EU2020 που αφορούν στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση (βλ. αναλυτικά: Παπαδάκης, 2016γ: 69), όσο και για τις υπόλοιπες τιμές-στόχους (benchmarks) του ET2020. Το 2015, πέραν των δύο headline targets, το JAF ενσωμάτωσε τις τιμές-στόχους που αφορούν στο ποσοστό απασχόλησης των πρόσφατων αποφοίτων και στη συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση (βλ. European Commission & CRELL 2015: 1).

Επιπρόσθετα στο πλαίσιο της στοχοθεσίας της EU2020: α) το κριτήριο αναφοράς για τη διαρροή επεκτάθηκε και στην κατάρτιση και ως στόχος τέθηκε πλέον να μειωθεί στο 10% συνολικά (εκπαίδευση και κατάρτιση) μέχρι το 2020 (βλ. αναλυτικά European Commission, 2009: 76-78), β) ο δείκτης των low achievers επεκτάθηκε από την αναγνωστική και σε άλλες μείζονες «βασικές ικανότητες» (key competences) δηλαδή στην μαθηματική ικανότητα και στην ικανότητα στις θετικές επιστήμες και ως τιμή-στόχος προσδιορίστηκε το ποσοστό των «λειτουργικά αναλφάβητων» να πέσει κάτω από το 15% του πληθυσμού των 15χρόνων (βάσει και των συγκριτικών μετρήσεων του PISA του OECD) το 2020 (βλ. αναλυτικά European Commission, 2009: 84-88 και European Commission, 2011: 17) και γ) η τιμή-στόχος για τη συμμετοχή στη Δια Βίου Μάθηση του ενήλικου πληθυσμού της Ε.Ε. αυξήθηκε στο 15% από το 12,5% της ΣτΛ (βλ. αναλυτικά European Commission, 2009: 35-37). Κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί ότι για πρώτη φορά, δυο εκ των βασικών δεικτών-προτεραιοτήτων που αφορούσαν στην εκπαίδευση και κατάρτιση περιελήφθησαν στην κεντρική ατζέντα της ευρωπαϊκής στρατηγικής, ήτοι της EU 2020 (headline targets – βλ. σχετικά Παπαδάκης 2016β: 93) και συγκεκριμένα ο δείκτης, που αφορά στη διαρροή από την εκπαίδευση και την κατάρτιση και ο δείκτης, που αφορά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (European Commission, 2010a: 5 & European Commission, 2011: 7).

Καθίσταται σαφές ότι νέες πολιτικές προτεραιότητες επέβαλλαν την ανάδειξη νέων εργαλείων πολιτικής όσο και benchmarks, που θεωρήθηκε ότι μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στην επίτευξη των μείζονων στόχων της Ε.Ε. για την εκπαίδευση και την κατάρτιση, όσο και για την ενδυνάμωση της σχέσης αμοτερόν με την απασχολησιμότητα (employability). Η θηριώδης αύξηση της νεανικής ανεργίας, τα πρώτα χρόνια της κρίσης, ερμηνεύει γιατί κάποια από τα σημαντικότερα εργαλεία πολιτικής για την εκπαίδευση και την κατάρτιση της EU2020, αφορούν στη σχέση των δύο διακριτών πλην αλληλοσυσχετιζόμενων πεδίων με την απασχόληση. Παρά τη μείωση της νεανικής ανεργίας μετά το 2013 (όπου κι το ιστορικό υψηλό), αξίζει να σημειωθεί για το πρώτο μισό της τρέχουσας δεκαετίας ότι, από την έναρξη της οικονομικής κρίσης μέχρι το 2015, διαπιστώνεται μια αύξηση του ποσοστού της νεανικής ανεργίας στην Ε.Ε.-28 κατά 4.1 ποσοστιαίες μονάδες, καθώς για το 2008 –αφετηριακό έτος της οικονομικής κρίσης– το σχετικό ποσοστό ήταν 15,6%, (βλ. Eurostat 2016a), ενώ το τον Δεκέμβριο του 2015, ανήλθε στο 19,7%. Κοντολογίς 4.454 εκατομμύρια νέοι (15-24

ετών) ήταν άνεργοι τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, από τους οποίους τα 3.057 εκατομμύρια βρίσκονταν σε χώρες της ζώνης του Ευρώ (βλ. Eurostat, 2016b). Δεν προκαλεί λοιπόν έκπληξη ότι ένας από τους κρισιμότερους μετασχηματισμούς από τη ΣτΛ στην EU2020 ήταν η συγκρότηση του Δείκτη Απασχολησιμότητας (Education for Employability) και της άμεσης συσχέτισης του με την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση (βλ. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009: 4, European Commission 2011: 10, 56, 59 & 70-76). Ο τελευταίος συσχετίζεται οργανικά με παραμέτρους όπως η μετάβαση από την εκπαίδευση και την κατάρτιση στην απασχόληση, με δείκτη μέτρησης την επιτυχία εύρεσης εργασίας σε 1, 2 και 3 χρόνια μετά την αποφοίτηση στα διαφορετικά επίπεδα εκπαίδευσης και με ειδική αναφορά στους «low or no skilled» (βλ. European Commission, 2011c: 7-8 και Παπαδάκης, 2016: 70). Προτεινόμενη τιμή-στόχος (benchmark) είναι η βελτίωση κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες των αντίστοιχων ποσοστών (employment success) μέχρι το 2020, μέσω ενός πλέγματος ενεργητικών μέτρων απασχόλησης, παρεμβάσεων στην εκπαίδευση και έμφασης στη στοχευμένη κατάρτιση (βλ. αναλυτικά European Commission, 2011c: 8-15). Ο δείκτης για την απασχολησιμότητα και ακριβέστερα τη συσχέτιση εκπαίδευσης, κατάρτισης, Δια Βίου Μάθησης (ΔΒΜ) και απασχόλησης είναι πολυπαραμετρικός και περιλαμβάνει 6 υποδείκτες-θεματικά πεδία (μεταξύ αυτών και τη συμμετοχή στη ΔΒΜ εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας και low skilled ατόμων). Η επιβάρυνση της κατάστασης των πραγμάτων αναφορικά με την νεανική ανεργία όσο και η ένθεση του δείκτη για τους Neets (δηλ. οι νέοι 15-24 ετών, οι οποίοι βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης- βλ. αναλυτικότερα Παπαδάκης 2013: 15-75) ως μείζονος κατηγορίας κοινωνικής ευπάθειας καθιστούν ερμηνεύσιμες τις προαναφερθείσες νέες προτεραιότητες (βλ. European Commission, 2010b: 16-17, European Commission, 2011b: 1-2) όσο και την εκκίνηση σημαντικών πρωτοβουλιών, στη μορφή των mega- projects, όπως η «Εγγύηση για τη Νεολαία».

Είναι φανερό ότι παραδειγματικό σήμα της στρατηγικής για την εκπαίδευση και την κατάρτιση στο πλαίσιο της EU2020 αποτελεί εξ αρχής η στόχευση στη μείωση των ποσοστών της νεανικής ανεργίας και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων κυρίως μέσω της VET και της ΔΒΜ (βλ. αναλυτικά European Commission, 2012a: 2-3).

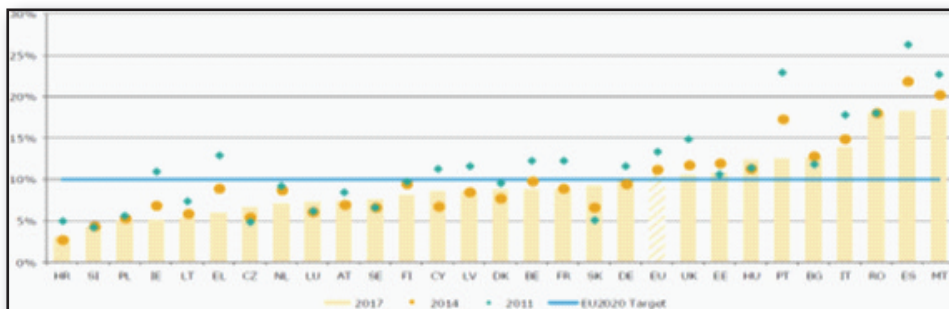
2. Η κατάσταση των πραγμάτων σε Εκπαίδευση, Κατάρτιση, ΔΒΜ και στη σχέση αυτών με την Απασχολησιμότητα: μια επισκόπηση

Όχρόνια μετά την εκκίνηση της EU2020 και συνακόλουθα του Work Programme EET2020, φαίνεται ότι η νέα στρατηγική έχει αποφέρει σημαντικά αποτελέσματα και μάλιστα σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες. Ωστόσο υπάρχουν και αποθαρρυντικά δεδομένα σε σχέση με την επίτευξη των τιμών-στόχων και συνακόλουθα των βασικών πολιτικών προτεραιοτήτων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση έως το 2020.

Συγκεκριμένα, παρά την πρόοδο που έχουν σημειώσει τα Κράτη-Μέλη στους βασικούς δείκτες, οι επιδόσεις τους ως προς την επίτευξη των τιμών-στόχων σε κάποιους δείκτες εξακολουθούν να παρουσιάζουν πολύ μικρή πρόοδο ή να παραμένουν στάσιμες ενώ συνεχίζουν να παρατηρούνται σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στις επιδόσεις των χωρών της Ε.Ε. Έτσι, η υφιστάμενη κατάσταση των πραγμάτων στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και την ΔΒΜ στην Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να αποτυπωθεί ως ακολούθως:

I. Ως προς τους **πρόωρα διαρρέοντες** από την εκπαίδευση και την κατάρτιση, ο ευρωπαϊκός μέσος όρος μειώθηκε ελάχιστα το 2017 στο 10,6% από 10,7% που βρισκόταν το 2016, απέχοντας μόλις 0,6 ποσοστιαίες μονάδες από την τιμή-στόχο του <10% έως το 2020 (βλ. European Commission, 2018a: 27, European Commission, 2017: 57).

Διάγραμμα 1: Early Leavers από την Εκπαίδευση & την Κατάρτιση (2017)

Πηγή: European Commission, 2018a: 30.

Από το 2011 έως και το 2017, η μείωση που έχει σημειωθεί στον ευρωπαϊκό μέσο όρο του ποσοστού των early leavers (18-24 ετών) από την εκπαίδευση και την κατάρτιση είναι 2,8 ποσοστιαίες μονάδες (2011: 13,4% και 2017: 10,6%) (European Commission, 2018a: 28). Το 2017, σε 18 Κράτη-Μέλη, η τιμή-στόχος του 10% έχει επιτευχθεί (Κροατία, Σλοβενία, Πολωνία, Ιρλανδία, Λιθουανία, Ελλάδα, Τσεχική Δημοκρατία, Κάτω Χώρες, Λουξεμβούργο, Αυστρία, Σουηδία, Φινλανδία, Λετονία, Κύπρος, Δανία, Βέλγιο, Γαλλία και Σλοβακία).

Επιπλέον, η Γερμανία (10,1%), το Ηνωμένο Βασίλειο (10,6%) και η Εσθονία (10,8%) απέχουν πολύ λίγο από την επίτευξη της ευρωπαϊκής τιμής-στόχου. Ωστόσο, παρόλο που ορισμένα Κράτη-Μέλη (π.χ. Ισπανία, Πορτογαλία) σημείωσαν τα τελευταία έτη πολύ σημαντική πρόοδο αναφορικά με την μείωση του ποσοστού των early leavers από την εκπαίδευση και την κατάρτιση, υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των Κρατών-Μελών (βλ. Διάγραμμα 1) και η κατάσταση των πραγμάτων σε

σχέση με το προηγούμενο έτος δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη βελτίωση (European Commission, 2018a: 28).

Ο πλέον καθοριστικός παράγοντας για την πρόωρη εγκατάλειψη είναι η διαγενεακή μεταβίβαση της εκπαιδευτικής επίδοσης, η οποία σχετίζεται με το μορφωτικό-πολιτισμικό κεφάλαιο και το οικογενειακό περιβάλλον (βλ. European Commission, 2017: 58-59).

Επιπλέον, το φύλο αποτελεί σημαντικό παράγοντα πρόωρης διαρροής από την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Το 2017, το ποσοστό των ανδρών early leavers ήταν 12,1% εν συγκρίσει με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο των γυναικών early leavers (8,9%) (Eurostat, EU Labour Force Survey 2017. Online data code: [edat_lfse_14] and [edat_lfse_02] όπ. αναφ. στο European Commission, 2018a: 30).

Πίνακας 1: Early Leavers από την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση, βάσει Φύλου και Εθνοπολιτισμικής Προέλευσης (2017)

	Total	Men	Women	Native-born	Foreign Born		Total foreign born
					Born in the EU	Born outside the EU	
EU	10.6	12.1	8.9	9.6	19.2	19.3	19.4
BE	8.9	10.4	7.3	7.9	15.9	16.7	16.4
BG	12.7	12	13.5	12.8	:	: ^u	: ^u
CZ	6.7	6.8	6.7	6.7	7.9 ^u	11.0 ^u	9.5 ^u
DK	8.8	11.3	6.2	8.8	: ^u	11.8 ^u	9.3 ^u
DE	10.1	11.1	9.0	8.1	25.2	21.8	23.1
EE	10.8	14.2	7.3	10.9	: ^u	: ^u	: ^u
IE	5.1	6.2	3.9	5.3	5.1 ^u	: ^u	4.0 ^u
EL	6.0	7.1	4.9	5.4	20.0 ^u	16.0	16.9
ES	18.3	21.8	14.5	15.6	38.3	30.0	31.9
FR	8.9	10.5	7.2	8.3	16.7	15.2	15.5
HR	3.1	3.8 ^u	2.2 ^u	3.1 ^u	: ^u	: ^u	: ^u
IT	14	16.6	11.2	12.0	27.7	30.9	30.1
CY	8.6	9.4	7.8	5.7	17.6 ^u	18.5	18.1
LV	8.6	12.0	5.0	8.6	:	: ^u	: ^u
LT	5.4	7.0	: ^u	5.4	:	: ^u	: ^u
LU	7.3	9.8	4.6 ^u	6.8	6.4 ^u	: ^u	8.2 ^u
HU	12.5	12.0	13.0	12.5	: ^u	: ^u	: ^u
MT	18.6	21.9	15.1	18.4	: ^u	: ^u	: ^u
NL	7.1	9.4	4.6	7.1	5.4 ^u	7.1	6.6
AT	7.4	9.0	5.8	5.3	12.9 ^u	22.0	18.4
PL	5.0	6.0	3.9	5.0	: ^u	: ^u	: ^u
PT	12.6	15.3	9.7	12.5	: ^u	12.0	13.9
RO	18.1	18.0	18.1	18.1	:	:	:
SI	4.3	5.8	2.5 ^u	4.2	: ^u	: ^u	: ^u
SK	9.3	8.5	10.3	9.3	: ^u	:	: ^u
FI	8.2	9.5	6.9	7.9	: ^u	: ^u	15.2 ^u
SE	7.7	8.2	7.2	6.2	10.4	16.5	15.5
UK	10.6	12.1	9.0	10.8	13.1	6.6	9.5

Πηγή: (Eurostat, EU Labour Force Survey 2017. Online data code: [edat_lfse_14] and [edat_lfse_02] όπ. παρατ. στο European Commission, 2018a: 30).

Στο πλαίσιο αυτό, δεν πρέπει να μας διαφεύγουν και οι επίμονες ανισότητες με βάση το **εθνο-πολιτισμικό κεφάλαιο** και το **μεταναστευτικό background**.

Εθνοπολιτισμική Προέλευση: Συν τοις άλλοις, η πιθανότητα να εγκαταλείψουν οι μη γηγενείς πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση είναι διπλάσια από τους γηγενείς (2017: 19, 4%: ευρ. μ.ο. μη γηγενών ατόμων που διαρρέουν πρόωρα από την εκπαίδευση και την κατάρτιση και 9,6% ο αντίστοιχος ευρ. μ.ο. για τα γηγενή άτομα) (Eurostat, EU Labour Force Survey 2017. Online data code: [edat_lfse_14] and [edat_lfse_02] όπ. παραρτ. στο European Commission, 2018a: 30).

- **Μη γηγενείς early leavers προερχόμενοι από χώρα εντός Ε.Ε.: 19,2%**
- **Μη γηγενείς early leavers προερχόμενοι από χώρα εκτός Ε.Ε.: 19,3%** (Eurostat, EU Labour Force Survey 2017. Online data code: [edat_lfse_14] and [edat_lfse_02] όπ. αναφ. στο European Commission, 2018a: 30).

Μεταναστευτικό background: Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «*τα άτομα με μεταναστευτικό υπόβαθρο αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην κοινωνία γενικότερα. Αυτό συνδέεται με τις προκλήσεις της μετανάστευσης: την ανάγκη απόκτησης νέων δεξιοτήτων, ιδίως της γλώσσας της χώρας υποδοχής, καθώς και την έλλειψη εξοικείωσης με τη νέα κοινωνία και τους θεσμούς της και - σε ορισμένες περιπτώσεις - με τις τραυματικές εμπειρίες που οδήγησαν στη μετανάστευση. Επίσης, συνδέεται με τη γενική οικονομική και κοινωνική κατάσταση των ατόμων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις έχουν πιο χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο και πιο χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης, τα οποία επηρεάζουν και τα παιδιά τους» (European Commission, 2018a: 30-31).*

II. Το ποσοστό στο δεύτερο κριτήριο αναφοράς (benchmark), το οποίο, όπως και η διαρροή, συμπεριλαμβάνεται στους στρατηγικούς στόχους της “EU 2020”, δηλαδή το **ποσοστό των αποφοίτων (30-34 ετών) από την τριτοβάθμια εκπαίδευση**, ανήλθε στο 39,9% το 2017, από το 39,1% το 2016 και το 38,7% το 2015, Ουσιαστικά η ευρωπαϊκή τιμή-στόχος του 40% έχει επιτευχθεί. Ωστόσο, σε 10 Κράτη-Μέλη, οι εθνικοί μέσοι όροι βρίσκονται κάτω από την ευρωπαϊκή τιμή-στόχο. Συγχρόνως, το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων παραμένει (European Commission, 2018a: 34) (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2: Απόφοιτοι/ες (30-34 ετών) από την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση κατά φύλο και εθνοπολιτισμική προέλευση (2017) (%)

	Total	Men	Women	Native-born	Foreign Born		Total foreign born
					Born in the EU	Born outside the EU	
EU	39.9	34.9	44.9	40.6	40.0	34.5	36.3
BE	45.9	40.8	50.9	48.8	50.6	29.5	37.6
BG	32.8	25.5	40.5	32.6	: ^c	: ^u	: ^u
CZ	34.2	27.7	41.0	33.9	46.8	28.9	39.1
DK	48.8	41.1	56.7	46.6	69.7	52.6	58.1
DE	34.0	33.8	34.2	34.4	36.2	31.1	32.8
EE	48.4	41.6	55.6	48.1	: ^u	52.0 ^u	52.4
IE	53.5	47.5	58.9	52.1	50.8	68	56.6
EL	43.7	37.0	50.5	47.1	27.2 ^u	9.8	11.9
ES	41.2	34.8	47.5	45.6	34.0	23.2	26.2
FR	44.3	38.7	49.6	45.4	46.9	36.2	38.1
HR	28.7	22.1	35.4	29.5	41.8 ^u	19.4 ^u	21.5 ^u
IT	26.9	19.8	34.1	30.6	12.7	12.8	12.8
CY	55.8	47.2	63.5	64.3	45.5	36.2	40.5
LV	43.8	32.1	56.0	43.2	80.6 ^u	47.8	56.9
LT	58.0	47.6	68.1	57.8	: ^u	: ^u	: ^u
LU	52.7	49.8	55.6	49.1	54.8	58.9	55.6
HU	32.1	27.0	37.5	32.3	: ^u	: ^u	24.8 ^u
MT	30.0	28.0	32.2	29.4	36.5 ^u	36.9 ^u	36.8
NL	47.9	44.0	51.8	50.7	41.8	32.2	34.6
AT	40.8	37.7	44.0	42.5	47.1	28.4	36.8
PL	45.7	36.3	55.5	45.6	: ^u	63.4 ^u	62.1 ^u
PT	33.5	26.2	40.4	33.5	39.3	29.5	32.6
RO	26.3	23.9	28.9	26.3	:	: ^u	: ^u
SI	46.4	34.7	58.8	49.3	49.9 ^u	21.1 ^u	24.1 ^u
SK	34.3	26.7	42.4	34.3	: ^c	: ^u	: ^u
FI	44.6	37.3	52.0	46.7	27.5 ^u	26.9	27.1
SE	51.3	44.6	58.4	51.5	69.1	46.5	51.2
UK	48.3	45.8	50.8	45.9	46.9	61.2	54.7

Πηγή: Eurostat, EU Labour Force Survey, online data code [edat_lfs_9912] όπ. παρατ. στο European Commission, 2018a: 37.

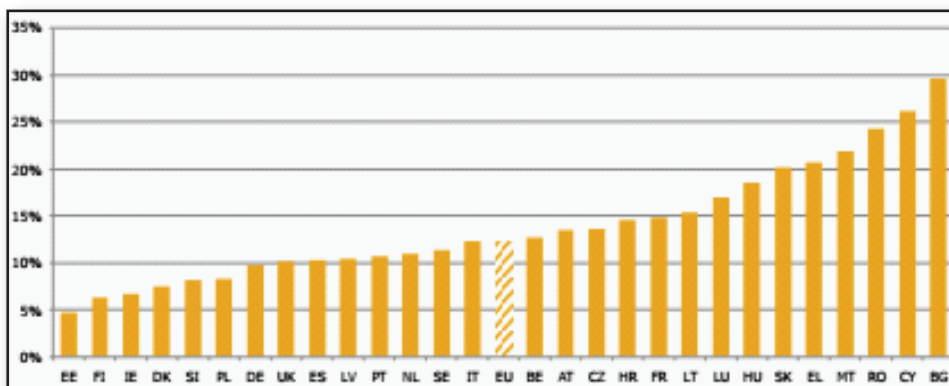
Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι παρά την βελτίωση στο ποσοστό συμμετοχής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, ένα ακόμα σημαντικό πρόβλημα που παραμένει ορατό είναι αυτό της αναντιστοιχίας δεξιοτήτων. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην Ελλάδα, «οι αναντιστοιχίες δεξιοτήτων είναι οι υψηλότερες στην Ε.Ε.. Σε ποσοστό 43,3% το 2016, η αναλογία των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονταν σε θέσεις εργασίας που δεν απαιτούσαν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν υψηλότερη από οπουδήποτε αλλού στην Ε.Ε. (ευρ. μ.ό.: 26%)» (Cedefop, 2018 όπ. αναφ. στο European Commission, 2018b: 129).

III. Αναφορικά με τη συμμετοχή των παιδιών (4+ έτη) στην προσχολική εκπαίδευση, για το 2016 ο ευρωπαϊκός μέσος όρος ανήλθε στο 95,3%, από 94,8% το 2015 και 94,3% που βρισκόταν το 2014, έχοντας ήδη φτάσει και οριακά υπερβεί την τιμή-στόχο του 95% έως το 2020 (βλ. European Commission, 2018a: 40, European Commission, 2017: 53, European Commission, 2016: 55). Σε 14 Κ-Μ τα ποσοστά συμμετοχής των παιδιών στην προσχολική εκπαίδευση ξεπερνούν την τιμή-στόχο του 95%.

IV. Ως προς τους *low achievers* (15 ετών) στις βασικές ικανότητες (ανάγνωση, μαθηματικά και θετικές επιστήμες), με βάση τα αποτελέσματα του PISA 2015, τα πράγματα μάλλον χειροτέρεψαν: ο ευρωπαϊκός μέσος όρος στην αναγνωστική ικανότητα αυξήθηκε στο 19,7% το 2015 από 17,8% που βρισκόταν το 2012 (PISA 2012), στα μαθηματικά στο 22,2% από 22,1% το 2012 και στις θετικές επιστήμες στο 20,6% από 16,6% το 2012, απέχοντας αρκετά από την τιμή-στόχο του 15% για το 2020. Σε αντίθεση, με τα αποτελέσματα του PISA 2012, όπου ο ευρ. μ.ό. της ικανότητας στις θετικές επιστήμες πλησίαζε περισσότερο την τιμή-στόχο του 15%, τα αποτελέσματα του PISA 2015 καταδεικνύουν αύξηση των ευρ. μ.ό. ως προς τις χαμηλές επιδόσεις των μαθητών (15 ετών) και στις τρεις βασικές ικανότητες [βλ. European Commission, 2018a: 46, OECD, (PISA 2015), όπ. παρατ. στο European Commission, 2017: 117, OECD, 2016: 4-14], καταδεικνύοντας συγχρόνως και μία ανησυχητική εξέλιξη όσον αφορά στο δικαίωμα των ατόμων για ποιοτική εκπαίδευση, ίσες ευκαιρίες, απόκτηση δεξιοτήτων και, συνακόλουθα την κοινωνική τους ενσωμάτωση (European Commission, 2018a: 46) (βλ. Διάγραμμα 2 & Πίνακα 3).

Διάγραμμα 2: Ποσοστά Low Achievers στις 3 Βασικές Ικανότητες (συνολικά) (2015)

Πηγή: OECD, (2016) PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education, Table I.2.10a όπ. παρατ. στο European Commission, 2018a: 47.

Πίνακας 3: Ποσοστά Low Achievers (15 ετών) στις Βασικές Ικανότητες κατά φύλο (PISA 2012 & 2015) (%)

	Science				Maths				Reading			
	2012	2015			2012	2015			2012	2015		
	Total	Total	Boys	Girls	Total	Total	Boys	Girls	Total	Total	Boys	Girls
EU	16.6	20.6	20.7	20.4	22.1	22.2	21.2	23.2	17.8	19.7	23.5	15.9
AT	15.8	20.8	19.2	22.4	18.7	21.8	18.8	24.8	19.5	22.5	25.8	19.3
BE	17.7	19.8	19.1	20.5	19.0	20.1	18.9	21.2	16.1	19.5	22.0	17.0
BG	36.9	37.9	41.6	33.7	43.8	42.1	43.4	40.6	39.4	41.5	49.6	32.3
CY	38.0	42.1	47.3	37.0	42.0	42.6	44.3	40.9	32.8	35.6	46.7	24.6
CZ	13.8	20.7	20.9	20.5	21.0	21.7	22.1	21.3	16.9	22.0	26.8	17.0
DE	12.2	17.0	15.9	18.1	17.7	17.2	15.1	19.3	14.5	16.2	18.8	13.6
DK	16.7	15.9	15.7	16.0	16.8	13.6	12.9	14.2	14.6	15.0	17.9	12.0
EE	5.0	8.8	9.9	7.6	10.5	11.2	12.1	10.4	9.1	10.6	14.2	6.9
EL	25.5	32.7	36.0	29.2	35.7	35.8	36.9	34.6	22.6	27.3	34.5	19.6
ES	15.7	18.3	18.4	18.2	23.6	22.2	20.4	24.0	18.3	16.2	19.6	12.8
FI	7.7	11.5	14.5	8.2	12.3	13.6	15.7	11.2	11.3	11.1	16.1	5.7
FR	18.7	22.1	23.3	20.8	22.4	23.5	23.8	23.1	18.9	21.5	26.1	16.9
HR	17.3	24.6	24.7	24.6	29.9	32.0	30.0	33.9	18.7	19.9	25.0	15.1
HU	18.0	26.0	26.4	25.6	28.1	28.0	27.2	28.7	19.7	27.5	31.9	23.1
IE	11.1	15.3	15.7	14.9	16.9	15.0	14.1	15.8	9.6	10.2	12.3	8.0
IT	18.7	23.2	21.5	24.9	24.7	23.3	20.7	25.8	19.5	21.0	24.1	17.9
LT	16.1	24.7	26.9	22.5	26.0	25.4	26.7	24.1	21.2	25.1	32.2	17.8
LU	22.2	25.9	25.6	26.1	24.3	25.8	24.9	26.7	22.2	25.6	29.3	22.0
LV	12.4	17.2	20.0	14.5	19.9	21.4	23.0	19.9	17.0	17.7	24.4	11.0
MT		32.5	35.2	29.8		29.1	30.7	27.5		35.6	43.0	27.9
NL	13.1	18.5	19.3	17.8	14.8	16.7	17.2	16.2	14.0	18.1	21.7	14.5
PL	9.0	16.3	16.4	16.1	14.4	17.2	16.0	18.5	10.6	14.4	19.2	9.5
PT	19.0	17.4	17.7	17.1	24.9	23.8	23.4	24.2	18.8	17.2	20.3	14.1
RO	37.3	38.5	40.1	37.0	40.8	39.9	39.9	40.0	37.3	38.7	41.8	35.7
SE	22.2	21.6	23.4	19.8	27.1	20.8	22.0	19.6	22.7	18.4	24.5	12.3
SI	12.9	15.0	16.2	13.7	20.1	16.1	16.1	16.1	21.1	15.1	21.0	8.9
SK	26.9	30.7	31.9	29.5	27.5	27.7	27.6	27.9	28.2	32.1	38.5	25.3
UK	15.0	17.4	17.5	17.3	21.8	21.9	20.6	23.2	16.6	17.9	20.9	14.8

Πηγή: OECD, (PISA 2015). EU weighted average calculated by DG EAC όπως παραρτ. στο European Commission, 2017: 117.

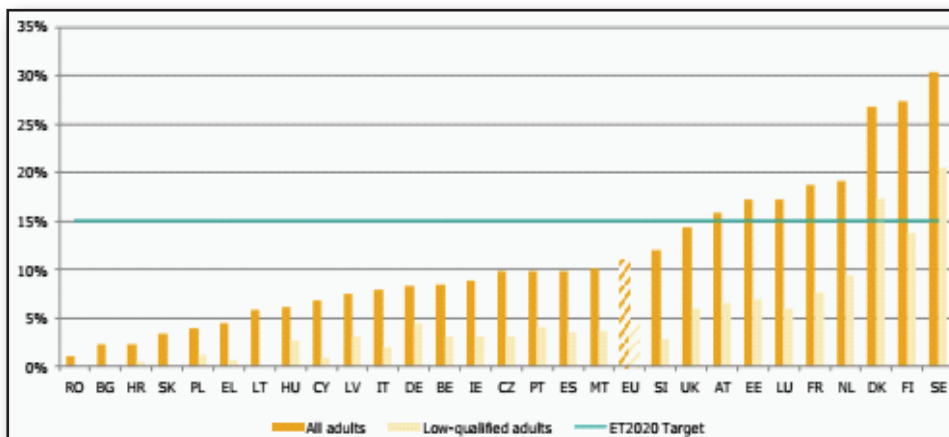
Με βάση τις επιμέρους συσχετίσεις, ο δείκτης των 15χρονων low achievers στις βασικές ικανότητες της ανάγνωσης, των μαθηματικών και των θετικών επιστημών συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με το κοινωνικο-οικονομικό κεφάλαιο των ατόμων, το μεταναστευτικό υπόβαθρο (background) και το φύλο (βλ. αναλυτικά European Commission, 2017: 32-40, European Commission, 2016: 43, European Commission, 2015:18), ενώ το φαινόμενο της διαγενεακής μεταβίβασης της εκπαιδευτικής υστέρησης είναι και σε αυτόν τον τομέα επιδραστικό (βλ. αναλυτικά European Commission, 2015: 18-24 και επίσης Παπαδάκης & Δρακάκη 2017: 21 και European Commission, 2017: 11).

Ν. Παρά την προτεραιότητα που έχει δοθεί από την ΕΕ στην συμμετοχή των ενηλίκων στη ΔΒΜ (European Commission, 2018a: 63), ο ευρωπαϊκός μέσος όρος και το 2017 παρέμεινε στα ίδια επίπεδα με το προηγούμενο έτος. Συγκεκριμένα, το 2017, ο ευρωπαϊκός μέσος όρος ανήλθε στο 10,9% από 10,8% που βρισκόταν το 2016 (European Commission, 2018a: 63, European Commission, 2017: 73).

Σε γενικές γραμμές το ποσοστό συμμετοχής των ενηλίκων στη ΔΒΜ, παραμένει σχεδόν αμετάβλητο από το 2014 (2014: 10,8%), και ελαφρώς αυξημένο από το 2010 (2010: 9,3%) (κυρίως λόγω της βελτίωσης της ακρίβειας των δεδομένων ορισμένων Κρατών-Μελών, και ιδίως της Γαλλίας). Τα Κράτη-Μέλη, κυρίως, της Βόρειας Ευρώπης (Φινλανδία, Σουηδία, Εσθονία) σημείωσαν μία σημαντική και αξιοσημείωτη αύξηση στους εθνικούς τους μέσους όρους συμμετοχής των ενηλίκων στη ΔΒΜ, στην κατεύθυνση επίτευξης της ευρωπαϊκής τιμής-στόχου του 15% έως το 2020.

Αντιθέτως, σε κάποια Κράτη-Μέλη, και ιδίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Δανία και στη Σλοβενία παρατηρήθηκε μία σημαντική μείωση του ποσοστού συμμετοχής των ενηλίκων (25-64 ετών) στη ΔΒΜ (European Commission, 2018a: 63) (Διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3: Συμμετοχή των Ενηλίκων (25-64 ετών) στη ΔΒΜ (2017)

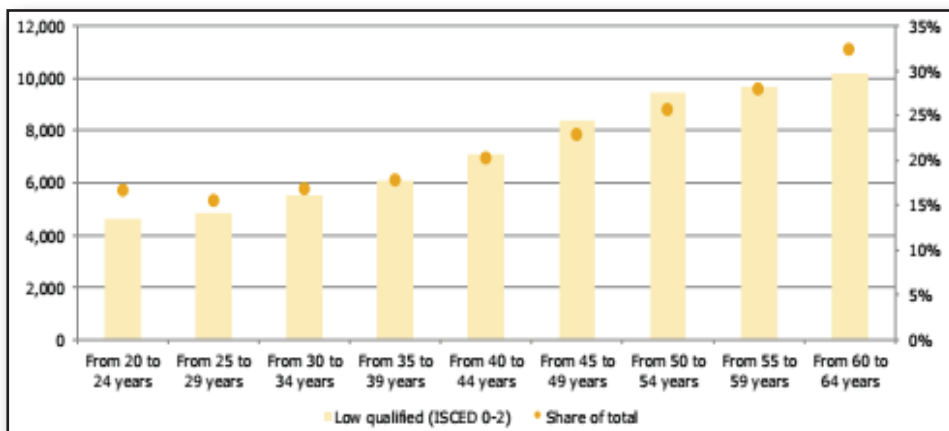

Πηγή: EU Labour Force Survey, Eurostat. Online data code: [trng_lfse_03]

όπ. παρατ. στο European Commission, 2018a: 64.

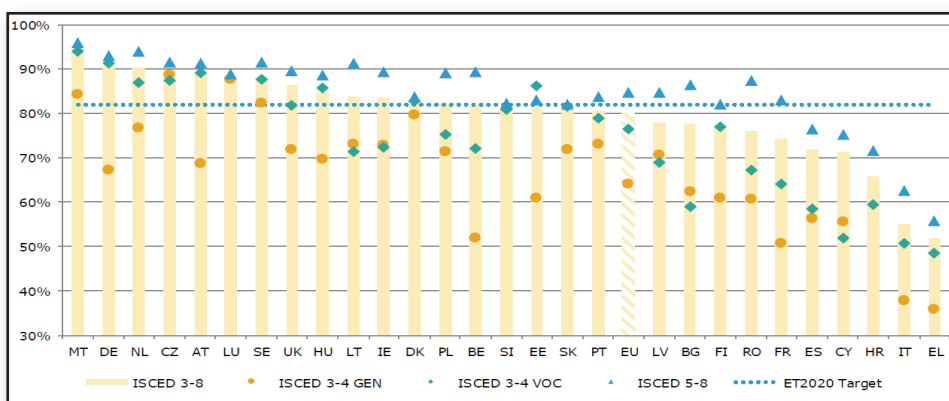
Η συμμετοχή των low-skilled ενηλίκων στη ΔΒΜ εξακολουθεί να παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα, σημειώνοντας μάλιστα μείωση από τα προηγούμενα έτη.

Συγκεκριμένα, το 2017 ο ευρωπαϊκός μέσος όρος μειώθηκε στο 4,3% από 4,5% το 2015, παρουσιάζοντας ωστόσο αυξητικές τάσεις συγκριτικά με το 2010 (2010: 3,9) (European Commission, 2018a: 64 και Διάγραμμα 4).

Διάγραμμα 4: Αναλογία και Αριθμός Low-Skilled Ενηλίκων ανά ηλικία

Πηγή: EU Labour Force Survey, Eurostat. Online data code: [lfsa_pgaed] όπ. παρατ. στο European Commission, 2018a: 70.

VI. Τέλος, το ποσοστό απασχόλησης για τους πρόσφατους αποφοίτους (ISCED 3-8) (20-34 ετών) ανήλθε για το 2016 στο 78,2%, υψηλότερο κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες από τον αντίστοιχο ευρ. μ.ό. του 2015 (76,9%), 2,2 ποσοστιαίες μονάδες από το 2014 (76%) και 2,8 ποσοστιαίες μονάδες από το 2013 (2013: 75,4%), (European Commission 2017: 65, European Commission, 2016: 28).

Διάγραμμα 5: Ποσοστά Απασχόλησης Πρόσφατων Αποφοίτων (20-34 ετών) (ISCED 3-8) (2017)

Πηγή: EU Labour Force Survey, Eurostat. Online data code: [edat_lfse_24] όπ. παρατ. στο European Commission, 2018: 56.

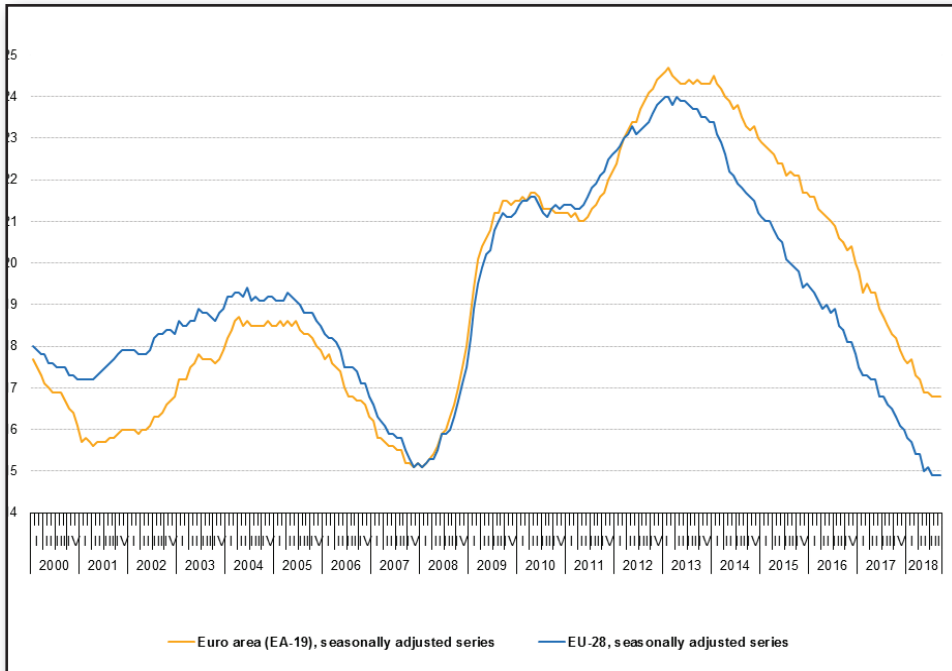
Με βάση τα τελευταία δημοσιοποιημένα δεδομένα (από το Education & Training Monitor 2018 της Commission), τα ποσοστά των πρόσφατων αποφοίτων (20-34 ετών) έχουν αυξηθεί από το 2011 (έτος που υιοθετήθηκε ο δείκτης των πρόσφατων αποφοίτων). Το συνολικό ποσοστό των πρόσφατων αποφοίτων (ISCED 3-8), το **2017 ανήλθε στο 80,2%** από 78,2% που ήταν το 2016, απέχοντας πολύ λίγο από την επίτευξη της **πιμής-στόχου του 82% έως το 2020** (European Commission, 2018: 56, Eurostat (EU-LFS, 2013-2016). Online data code: [edat_lfse_24] όπ. αναφ. στο European Commission, 2017: 118 και Διάγραμμα 7).

Συγκεκριμένα το 2017 το ποσοστό απασχόλησης των πρόσφατων αποφοίτων (20-34 ετών) με τριτοβάθμιο εκπαιδευτικό επίπεδο (ISCED 5-8) ήταν 84,9%, των αποφοίτων με ανώτερο δευτεροβάθμιο ή μετα-δευτεροβάθμιο επίπεδο επαγγελματικής εκπαίδευσης στο 76,6%, και των αποφοίτων με γενικό ανώτερο δευτεροβάθμιο εκπαιδευτικό επίπεδο στο 64,1% (European Commission, 2018a: 56).

Ωστόσο, σημειώνονται σημαντικές διαφορές στα ποσοστά απασχόλησης των πρόσφατων αποφοίτων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο μεταξύ των Κρατών-Μελών, εύρημα που συνάδει με τις πολύ σημαντικές διαφορές μεταξύ των Κ-Μ ως προς τους δείκτες νεανικής ανεργίας.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ, ότι το πρόβλημα της νεανικής ανεργίας παραμένει ιδιαίτερα σημαντικό, παρά την σοβαρή μείωση της, μετά το 2014, κυρίως λόγω των μεγάλων διαφορών που παρατηρούνται μεταξύ των Κρατών-Μελών. Άλλωστε η νέα γενιά αποτελεί εκείνη «*την ηλικιακή ομάδα που επλήγη περισσότερο (από την Κρίση) καθώς η ανεργία της αυξήθηκε δραματικά και οι μισθοί της έπεσαν*» (Green 2017: 7), ενώ βρίσκεται στην αιχμή των μετασχηματισμών στην αγορά εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της διεύρυνσης επισφαλών μορφών εργασίας (βλ. Green 2017, ό.π.)

Διάγραμμα 6: Ποσοστά Νεανικής Ανεργίας (με εποχική διόρθωση) στην Ε.Ε.-28 & στην Ευρωζώνη (ΕΑ-19) (Ιανουάριος 2000-Σεπτέμβριος 2018)

Πηγή: Eurostat (online data code: une_rt_m) σπ. παρατ. στο Eurostat, 2018b:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Youth_unemployment_trends.

Τον Σεπτέμβριο του 2018, 3.333 εκ. νέοι και νέες (15-24 ετών) ήταν άνεργοι/ες στην Ε.Ε.-28, από τους/τις οποίους/ες, οι 2.403 εκ. βρίσκονταν σε χώρες της ευρωζώνης.

Μεταξύ Σεπτεμβρίου 2017 και Σεπτεμβρίου 2018, η νεανική ανεργία στην Ε.Ε.-28 μειώθηκε κατά 385.000 άτομα και κατά 212.000 άτομα στην ευρωζώνη (βλ. Eurostat, 2018b). Ειδικότερα, τον Σεπτέμβριο του 2018, το ποσοστό της νεανικής ανεργίας στην Ε.Ε.-28 μειώθηκε στο 14,9% από 16,5% που βρισκόταν τον Σεπτέμβριο του 2017, και στην ευρωζώνη μειώθηκε στο 16,8% από 18,3% που είχε ανέλθει τον Σεπτέμβριο του 2017.

Τα Κράτη-Μέλη με τα χαμηλότερα ποσοστά νεανικής ανεργίας ήταν η Γερμανία (6,3%), η Τσεχική Δημοκρατία (6,3%) και οι Κάτω Χώρες (7,5%). Ενώ, η Ελλάδα (37,9% - Ιούλιος 2018), η Ισπανία (34,3%) και η Ιταλία (31,6%) συνιστούν το cluster των Κρατών-Μελών με τα υψηλότερα ποσοστά νεανικής ανεργίας (Eurostat, 2018b).

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η έξοδος από την κρίση αναμένεται να κάνει τα πράγματα εξελικτικά καλύτερα για τους νεότερους. Ίσως, πάντως όχι για όλους.

Όπως επισημαίνει εύστοχα ο Andy Green «οι ευκαιρίες σε κάθε γενιά δομούνται στη βάση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, του φύλου και της εθνότητας», ενώ η υφιστάμενη «διαγενεακή ανισότητα ως προς τις ευκαιρίες και τα εισοδήματα ενδέχεται να αυξηθεί περισσότερο σε αυτούς με τα λιγότερα προσόντα» (Green 2017: 11 & 12).

3. Προκλήσεις για τους εκπαιδευτικούς και τα εκπαιδευτικά συστήματα

Τα προαναφερθέντα προσδιορίζουν κάποιες από τις σημαντικότερες προκλήσεις για τους εκπαιδευτικούς και τα εκπαιδευτικά συστήματα. Οι προκλήσεις αυτές είναι αναντίλεκτα πολλές. Επιλέγοντας τις ίσως σημαντικότερες, καταλήγουμε στις κάτωθι:

- Δεδομένων των μάλλον απογοητευτικών επιδόσεων αρκετών χωρών (συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας) στο PISA η γνήσια στροφή στο *competence-based παράδειγμα μάθησης* δείχνει απολύτως αναγκαία και η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών (συμπεριλαμβανομένης της επιμόρφωσής τους) είναι αναγκαία να προτάξει αυτή τη στροφή ως παραδειγματικό σήμα της εκπαιδευτικής πράξης.
- Η ανάπτυξη της διοικητικής ικανότητας των εκπαιδευτικών στο σύνολό τους και των συναφών δεξιοτήτων οφείλουν να αποτελέσουν βασικό συστατικό στοιχείο κάθε επιμορφωτικής διαδικασίας και συνακόλουθα κάθε εγχειρήματος *reskilling*, εντός ενός πλαισίου πολυδιάστατης ΔΒΜ των εκπαιδευτικών (για τη διοικητική ικανότητα και τις συναφείς δεξιότητες βλ. αναλυτικά Papadakis 2015: 502- 514). Η ενδεχομενική προσέγγιση σε επίπεδο διοίκησης μονάδας (βλ. Μαυρικάκης 2017: 520), σε συνδυασμό με την ουσιαστική στροφή στο μοντέλο της μετασχηματιστικής παιδαγωγικής και μάθησης ευρύτερα στο εκπαιδευτικό σύστημα μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στον εκσυγχρονισμό και στην ένταση της αποτελεσματικότητας στην καθημερινή εκπαιδευτική πράξη. Η ένθεση των προαναφερθέντων στις διαδικασίες επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών μπορεί να συμβάλει τελικά στο μετασχηματισμό της εκπαιδευτικής κουλτούρας, *με την επίτευξη ενός ισόρροπου ολισμού μεταξύ μιας εκπαιδευτικής πράξης που εδράζεται στις αρχές της κριτικής παιδαγωγικής και ως τέτοια είναι εξατομικευμένη και αναδιανεμητική και μιας μάθησης που βασίζεται στις ικανότητες (competence-based learning)*, επιτρέποντας τελικά στην εκπαίδευση να αποκριθεί στις μείζονες προκλήσεις που ήδη περιγράψαμε.
- Σε μια περίοδο που η αναπαραγωγή των οξυμένων κοινωνικό- εκπαιδευτικών ανισοτήτων είναι εμφανής εντός του εκπαιδευτικού συστήματος, η εξατομικευμένη προσέγγιση και η αναδιανομή των εκπαιδευτικών ευκαιριών (προκειμένου να αντιμετωπιστεί η «εκπαιδευτική φτώχεια» με την έννοια της μεταβίβασης της εκπαιδευτικής υστέρησης- European Commission 2015: 18 και European Commission

2017b: 11) προς όφελος όσων προέρχονται από λιγότερο προνομιούχες οικογένειες και περιβάλλοντα, όσο και όσων έχουν μεταναστευτικό background αποτελεί (ή τουλάχιστον οφείλει να αποτελέσει) συγκροτησιακή συνιστώσα της εκπαίδευσης, επιμόρφωσης και επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών (βλ. και Papadakis 2018). Επιπρόσθετα, δεδομένης της πολυπολιτισμικής «υφής» των κοινωνιών μας, «η εκπαίδευση δείχνει να αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις, όπως την προστασία των ανθρωπίνων και κοινωνικών δικαιωμάτων... Η πολυπολιτισμική τάξη μπορεί να ενδυναμώσει τον πολιτισμικό πλουραλισμό και την ετερότητα, δρώντας στην κατεύθυνση μιας εκπαίδευσης που υποστηρίζει τις διαφορετικές εθνο-πολιτισμικές ομάδες και συμπεριλαμβάνει τις διαφορετικές και παραδοσιακές κουλτούρες στο καθημερινό της *curriculum*” (Calogiannakis, Papadakis, Ifanti 2018: 7). Μια τέτοια «αποστολή» είναι αναγκαίο, εκ των πραγμάτων, να προτεραιοποιηθεί στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών.

4. Συμπεράσματα και Συζήτηση: Η σύγχρονη Ευρωπαϊκή Πολιτική Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, οι προκλήσεις και οι αναγκαιότητες

Με βάση όλα τα προαναφερθέντα καθίσταται σαφές ότι έως το 2020, αρκετές τιμές-στόχοι στα πεδία της εκπαίδευσης και της κατάρτισης θα επιτευχθούν. Πρόκειται για τις τιμές-στόχους που αφορούν στους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στην συμμετοχή των παιδιών (4+) στην προσχολική εκπαίδευση και στην απασχόληση των πρόσφατων αποφοίτων (βλ. Παπαδάκης 2016β: 114-115 και Papadakis 2018). Επιπρόσθετα, η μείωση του ευρωπαϊκού ποσοστού των πρόωρα διαρρεόντων από την εκπαίδευση και την κατάρτιση και η ελάχιστη απόσταση, μόλις κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες από την τιμή-στόχο του <10%, κατά πάσα πιθανότητα θα οδηγήσει στην επίτευξη και της συγκεκριμένης τιμής-στόχου για το 2020, ακόμα και αν αυτή η «επιτυχία» οφείλεται στις επιδόσεις μόνο ορισμένων Κρατών-Μελών, πολλώ δε μάλλον σε ένα πεδίο όπου οι διαφορές μεταξύ των Κ-Μ παραμένουν ιδιαίτερα μεγάλες. Παρόλα αυτά όμως, στους υπόλοιπους κεντρικούς δείκτες μείζονος σημασίας, δηλαδή των low achievers στις βασικές ικανότητες (πρακτικά δηλαδή των σύγχρονων λειτουργικά αναλφάβητων) και της συμμετοχής ενηλίκων στη Διά Βίου Μάθηση, η κατάσταση των πραγμάτων δεν επιτρέπει ιδιαίτερη αισιοδοξία (ως προς την επίτευξη των στόχων για το 2020). Συν τοις άλλοις, βάσει των πρόσφατων δεδομένων του Education and Training Monitor 2018, σε όλους τους βασικούς δείκτες παρατηρούνται σημαντικές αποκλίσεις στις επιδόσεις και την πρόοδο μεταξύ των Κρατών-Μελών, γεγονός που δυσχεραίνει την επίτευξη των αντίστοιχων τιμών-στόχων και συντηρεί ανισότητες, οι οποίες δεν ευνοούν την ίδια τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η οικονομική ύφεση (ορατή σε αρκετά Κ-Μ), η μεταναστευτική/προσφυγική κρίση του 2015 και η θηριώδης αδυναμία συντονισμού των Κ-Μ της Ε.Ε. στη διαχείριση της

συγκεκριμένης κρίσης (βλ. Παπαδάκης 2019), τα επίμονα υψηλά ποσοστά της νεανικής ανεργίας στις περισσότερες χώρες τις Ε.Ε., –μια από τις μεγαλύτερες κοινωνικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.–, συνιστούν τους κυριότερους παράγοντες, που εμποδίζουν την πρόοδο αρκετών Κ-Μ ως προς την επίτευξη στόχων μείζονος σημασίας. Ειδικότερα, ως τα ποσοστά της νεανικής ανεργίας στην Ε.Ε., φαινόμενο το οποίο έλαβε τεράστιες διαστάσεις ειδικά τα πρώτα χρόνια της οικονομικής κρίσης (κι ειδικά στις χώρες του Νότου), αυτά εξακολουθούν να παραμένουν υψηλά. Έχει σημειωθεί μιν μείωση, χωρίς ωστόσο αυτά να δείχνουν να μπορούν να επανέλθουν στα αντίστοιχα μεγέθη προ οικονομικής κρίσης σε αρκετά Κ-Μ. Οι μεγάλες ανακατατάξεις που συντελέστηκαν σε κοινωνικο-οικονομικό και εργασιακό επίπεδο με την έλευση της οικονομικής κρίσης το 2008, σηματοδότησαν μία νέα εποχή στην Ε.Ε. (βλ. Παπαδάκης 2013: 25- 31) και η νεανική ανεργία αποτελεί, δίχως άλλο, παραδειγματικό σήμα αυτής της δυσοίωσης νέας πραγματικότητας, διευρύνοντας συγχρόνως ολοένα και περισσότερο το χάσμα μεταξύ Βορρά και Νότου στην Ευρώπη (βλ. House of Lords/European Union Committee 2014: 16 και Eurostat (online data code: lfst_r_lfu3rt) όπ. παρατ. στο Eurostat, 2018a: 80). Επιπρόσθετα, ανασταλτικός παράγοντας επίτευξης των βασικών στοχεύσεων στην εκπαίδευση και στη κατάρτιση αποτελεί και η ένταση μιας ακόμα ανισότητας, όπως αυτή αναδεικνύεται με την ολοένα αυξανόμενη ζήτηση εξειδικευμένου high-skilled ανθρώπινου δυναμικού και την παράλληλη μείωση της ζήτησης για ανθρώπινο δυναμικό με χαμηλού επιπέδου δεξιότητες (βλ. Παπαδάκης & Δρακάκη 2014: 66, Papadakis & Drakaki 2016: 179, Παπαδάκης 2016β: 117 και CEDEFOP 2016).

Τα προαναφερθέντα σε συνδυασμό με τα υφιστάμενα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης των low-skilled, με την πολύ χαμηλή συμμετοχή σε προγράμματα Διά Βίου Μάθησης της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας¹, αναπόφευκτα θα εξακολουθούν να οδηγούν ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού και δη αυτού των ανειδίκευτων ατόμων σε κατάσταση ανεργίας και κατά συνέπεια στον κοινωνικό αποκλεισμό, αυξάνοντας τον κίνδυνο να βρεθούν στο όριο ή και κάτω από το όριο της φτώχειας.

Χωρίς να παραγνωρίζουμε ότι στρατηγικές και μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα μεγάλης κλίμακος, όπως και σύστοιχα εργαλεία πολιτικής που αναπτύσσονται στην Ε.Ε. (όπως το JAF) αφενός αποτυπώνουν την επίδραση του evidence-based policy making και σίγουρα συμβάλουν στην από-κλιμάκωση του πολιτικού μαξιμαλισμού που χαρακτήρισε την ΣτΛ και αφετέρου φαίνεται να αποτελούν «επιτρεπτικές δομές» για έναν εναλλακτικό δρόμο αναφορικά με την εκπαίδευση και την κατάρτιση στην Ε.Ε. Ακριβέστερα να αποτελούν σημάσεις του. Ένας τέτοιος όμως δρόμος δεν είναι απρουπόθετος. Και η καταστατική του προϋπόθεση είναι η ουσιαδής αναδιάταξη της σχέσης οικονομικής και κοινωνικής ορθολογικότητας (βλ. αναλυτικά Γράβαρης 2005: 27-50 και Παπαδάκης & Δρακάκη 2014: 69) επ' ωφελεία της δεύτερης, στις συγκεκριμένες δημόσιες πολιτικές. Μια αναδιάταξη απολύτως απαραίτητη για να αντιμετωπιστούν ουσιαδώς ανισότητες τόσο μεταξύ των Κ-Μ όσο και εντός τους,

οι οποίες εξακολουθούν να υπονομεύουν την κοινωνική συνοχή² και τελικά την ίδια την διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (βλ. και Παπαδάκης 2019).

Σημειώσεις

1. Όπως και των ενηλίκων που ανήκουν σε μεγαλύτερες ηλικιακά ομάδες και ιδίως στην ηλικιακή ομάδα 55-64.
2. Βλ. αναλυτικά για τη σχέση ανισοτήτων και κοινωνικής συνοχής Wilkinson & Pickett 2009 και, Green, Janmaat and Han 2009.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Calogiannakis, P., Papadakis, N., Ifanti, A. (2018) Introduction, in P. Calogiannakis, N. Papadakis, A. Ifanti (eds), *Crisis in Education. Socio-Economic, Political & Cultural Challenges*. Nicosia: HM Studies and Publishing, pp. 6-8.
- Council of the European Union (2010) *Foundations and structures for a Joint Assessment Framework (JAF) to monitor the Employment Guidelines under Europe 2020*. Brussels: 7 October 2010-14567/10 ADD 1.
- European Commission (2009) *Progress Towards the Lisbon objectives in Education & Training. Indicators & benchmarks*, Brussels: EC DG EAC (SEC (2009)1616. Brussels: E.C. 2009).
- European Commission (2010) *Communication on enhancing economic policy coordination*. Brussels: COM(2010), 367.
- European Commission (2010a) *Communication from the Commission. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, 3.3.2010, COM(2010) 2020 final. Available online at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>.
- European Commission (2010b) *Youth on the Move - An initiative to unleash the potential of young people to achieve smart, sustainable and inclusive growth in the European Union*, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: http://ec.europa.eu/education/yom/com_en.pdf.
- European Commission (2011) *Progress Towards the Common European Objectives in Education and Training. Indicators and Benchmarks – 2010/2011*, Luxembourg: Publications Office of the European Union (SEC(2011)526).

- European Commission (2011b) *Youth neither in employment nor education and training (NEET). Presentation of data for the 27 Member States – EMCO Contribution*. European Commission/ DG Employment, Social Affairs and Inclusion. Available online at: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?type=5&policyArea=81&subCategory=115&country=0&year=0&advSearchKey=emcoopinioncontributions&mode=advancedSubmit&langId=en>.
- European Commission (2011c) *Commission Staff Working Paper on the development of benchmarks on education and training for employability and on learning mobility*, Brussels, 24.5.2011, SEC(2011) 670 final. Available online at: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/11/st10/st10697.en11.pdf>.
- European Commission (2015) *Education and Training Monitor 2015*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: http://ec.europa.eu/education/library/publications/monitor15_en.pdf.
- European Commission (2016) *Education and Training Monitor 2016*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016_en.pdf.
- European Commission (2017) *Education and Training Monitor 2017*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017_en.pdf
- European Commission (2017b). *Reflection Paper on the Social Dimension of Europe*. COM (2017) 206, 26 April 2017.
- European Commission (2018a) *Education and Training Monitor 2018*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: http://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/education-and-training-monitor-eu-analysis-volume-1-2018_en.
- European Commission (2018b) *Education and Training Monitor 2018. Country Analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: http://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/education-and-training-monitor-country-analysis-volume-2-2018_en.
- European Commission (2012a) *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes*, COM(2012) 669 final, Strasbourg, 20.11.2012.
- European Commission & CRELL (2015) *ET2020 Indicators. Contextual indicators supporting the Education and Training Monitor 2015. An overview of the JAF output: The JAF approach for ET 2020 benchmarks*. Available online at: https://crell.jrc.ec.europa.eu/ET2020Indicators/pdf/ET2020_Indicators-Overview.pdf

- European Commission & Joint Research Centre (JRC) (2014) *JRC Technical Reports. Monitoring the Evolution of Education and Training Systems: A Guide to the Joint Assessment Framework*, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC91809/jaf%20handbook.pdf>
- Eurostat (2016a) "Youth unemployment rate, age group 15-24". Available online at: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tesem140&plugin=1>.
- Eurostat (2016b) "December 2015. Euro area unemployment rate at 10.4%", Eurostat Newsrelease. Euroindicators, 24/2016 – 2 February 2016. Available online at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7149413/3-02022016-AP-EN.pdf/545157bf-6284-498f-a984-e031a89719c9>.
- Eurostat (2018a) *Eurostat Regional Yearbook 2018 edition*. Luxembourg: Publications Ofce of the European Union, 2018. Available online at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-HA-18-001>.
- Eurostat (2018b) "Unemployment statistics". Available online at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Youth_unemployment_trends.
- Green, A. (2017) *The Crisis for Young People. Generational Inequalities in Education, Work, Housing and Welfare*. London: Palgrave Macmillan.
- Green, A., Janmaat, J. G. & Han, C. (2009), *Regimes of Social Cohesion*. London: Centre for Learning and Life Chances in Knowledge Economies and Societies (LLAKES). Available online at: <http://www.llakes.org.uk>.
- OECD (2016) *PISA 2015. Results in focus*. Paris: OECD. Available online at: <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>
- Papadakis, N. (2015) Human Resource Development within Public Administration: Civil Servants' Capacity Building-Reskilling towards an Ethical Behavior and an Effective Daily Practice in PA, in *Asian Journal of Humanities and Social Sciences*, Volume 3, Issue-3, December 2015, pp. 502-514
- Papadakis, N. (2018) The current EU Policy on Education, Training and LLL and Teachers' professional development, in the *Conference of the International Journal of Arts and Sciences*, Volume 11, No. 2., December 2018.
- Papadakis, N. & Drakaki, M. (2016) "From the cradle to the grave? European Policy on LLL, VET, reskilling and employability", in Y. Espina (ed), *Images of Europe. Past, Present, Future (ISSEI 2014 Conference Proceedings)*. Porto: Universidade Catolica Editora, 2016, pp. 171-185.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2009) *The spirit level*. London: Penguin.

Ελληνόγλωσση

- Γράβαρης, Δ. (2005) «Από το κράτος στο κράτος. Ορθολογικότητα και κανόνες νομιμοποίησης στην εκπαιδευτική πολιτική», στο Δ. Γράβαρης & Ν. Παπαδάκης (επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική μεταξύ Κράτους και Αγοράς*, Αθήνα: Σαββάλας, σσ. 27-50.
- Μαυρικάκης, Ευ. (2017) *Η αναμόρφωση της λειτουργίας του σχολείου μέσα σε ένα αποκεντρωμένο εκπαιδευτικό σύστημα και ο ρόλος του Διευθυντή μέσα σε αυτό το νέο πλαίσιο*. Διδακτορική Διατριβή. Ρέθυμνο: ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης
- Παπαδάκης, Ν. (2009α) «Η Κρίση και οι κρίσεις. Στοιχεία για το αίτημα αλλαγής υποδείγματος παραγωγής δημόσιας πολιτικής και το διακύβευμα της διακυβέρνησης στην Ε.Ε. στην «εποχή της κρίσης», στο *Κοινωνικό Κέντρο*, τεύχ. 4, Μάρτιος 2009, σσ. 65-79.
- Παπαδάκης, Ν. (2011) «Το μέλλον διαρκεί πολύ (?). Προκλήσεις και προτεραιότητες για την εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη της κρίσης», στο Ν. Παπαδάκης & Ν. Χανιωτάκης (επιμ.), *Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική*, Αθήνα: Πεδίο, 2011, σσ. 932-939.
- Παπαδάκης, Ν. (2013) «Οι Neets στην Ευρώπη: Συγκλίσεις, αποκλίσεις και οι ερμηνευτικά προσπελάσιμες όψεις του φαινομένου», στο Ν. Παπαδάκης (επιμ.), *Βαρόμετρο Απόντων: οι NEETs (Young People Not in Education, Employment or Training) στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σιδέρης, σσ. 15-75.
- Παπαδάκης, Ν. (2016) «Πολιτικές Εκπαίδευσης και Κατάρτισης. Για τις επιστημολογικές συνιστώσες του πεδίου και την ευρωπαϊκή κατάσταση των πραγμάτων», στο Α-Ι. Δ. Μεταξάς (επιμ.), *Πολιτική Επιστήμη: Διακλαδική και Κριτική Προσέγγιση της Πολιτικής Πράξης (Δεκάτομο Έργο). Τόμος ΙΧ: Πολιτική Μεθοδολογία*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης & Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, σσ. 287-322.
- Παπαδάκης, Ν. (2016β) *Η ανέκκλητη ειμαρμένη. Ευρωπαϊκή Πολιτική Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Κοινωνική Ενσωμάτωση και Απασχόληση: Η εικοσαετία των μετασχηματισμών (1995- 2015)*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης
- Παπαδάκης, Ν. (2016γ) «Πλοηγώντας στα αδιέξοδα: Η ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και η κατάσταση των πραγμάτων στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση. Μεταξύ ανταγωνιστικότητας και κοινωνικής ενσωμάτωσης?», στο Σπ. Πανταζής, Ε. Μαράκη, Μ. Καδιανάκη, Εμ. Μπελαδάκης (επιμ), *Το σύγχρονο σχολείο μέσα από το πρίσμα των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών* (Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου – Ηράκλειο 24-26 Απριλίου 2015). Ηράκλειο: Ινστιτούτου Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών/ ΙΑΚΕ, σσ. 62-93.

- Παπαδάκης, Ν. (2017) «Από το σχεδιασμό στην υλοποίηση: ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική, benchmarking και εργαλεία πολιτικής εντός και εκτός Ε.Ε.», στο Δ. Φωτεινός, Π. Σιμενή & Ν. Παπαδάκης (επιμ.), *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις* (Τιμητικός τόμος Σήφη Μπουζάκη). Αθήνα: Gutenberg, 2017, σσ. 667- 681
- Παπαδάκης, Ν. (2019) Το Κοινωνικό Κόστος της Κρίσης, Ανισότητες, Ανεργία-Επισφάλεια και Ευρωσκεπτικισμός στην Ευρώπη σήμερα. Σημειώσεις για την κατάσταση των πραγμάτων και τις προκλήσεις για τη δημόσια πολιτική σε Ευρώπη και Ελλάδα, στα *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης*, no. 9, Φεβρουάριος 2019 (υπό δημοσίευση)
- Παπαδάκης, Ν. & Δρακάκη, Μ. (2014) «Γνώση ή Δεξιότητες; Το Εγχείρημα του Reskilling και η Βραχεία Ιστορία της νέας Πολιτικής για τη Διά Βίου Μάθηση στην Ε.Ε.», στο Σ. Μπουζάκης (επιμ.), *Ποια Γνώση έχει την πιο Μεγάλη Αξία; Ιστορικές-Συγκριτικές Προσεγγίσεις* (Πρακτικά σε ηλεκτρονική μορφή του 7^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης με Διεθνή Συμμετοχή- Πάτρα/ Πανεπιστήμιο Πατρών, 27-29 Ιουνίου 2014). Πάτρα: Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, σσ. 34-77. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://eriane-elemedu.e-millescreations.com/art/uploads/programmata_sproydon_aei.pdf.
- Παπαδάκης, Ν. & Δρακάκη, Μ. (2017) Η κατάσταση των πραγμάτων σε εκπαίδευση, κατάρτιση και ΔΒΜ στην Ε.Ε.. Εκπαιδευτικό Υλικό (βασικό Κείμενο Μελέτης 5^{ης} Διάλεξης) στο *Πανεπιστήμιο Αιγαίου/ ΠΜΣ «Νέες Μορφές Εκπαίδευσης και Μάθησης»/ Μάθημα «Τυπική, άτυπη και μη τυπική εκπαίδευση-ΔΒΜ»*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου. ΠΜΣ «Νέες Μορφές Εκπαίδευσης και Μάθησης».
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2009) *Συμπεράσματα του συμβουλίου της 12ης Μαΐου 2009 σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης («ΕΚ 2020»)*, 28.5.2009, (2009/C 119/02). Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:el:PDF>.